

Grażyna Stojak

Klasztor oo. Bonifratrów w Przemyślu – zabytek o zapomnianej dziś funkcji

The Fatebenefratelli Monastery in Przemyśl – a monument whose function has been forgotten

1. Lokalizacja klasztoru oo. Bonifratrów w Przemyślu

Na południowych krańcach Starówki Przemyśla, tuż przy murach miejskich nad Sanem, znajduje się zespół poklasztorny oo. Bonifratrów z epoki baroku. Dziś jest to własność Skarbu Państwa użytkowana przez Nauczycielskie Kolegium Języków Obcych. Pierwotnie posadowiony był przy nieistniejącej dziś Baszcie Czapniczej¹, obecnie jest pierwszym obiektem zabytkowym przy wjeździe do Starówki z Zasania przez most im. Orłat Przemyskich². Obiekt zajmował obszerną kwaterę na rzucie nieregularnego czworokąta zawartego pomiędzy dzisiejszymi ulicami T. Kościuszki, J. Piłsudskiego, Mostową i Ratuszową. Obecnie dawny klasztor oo. Bonifratrów mieści się przy ul. T. Kościuszki 2 w Przemyślu. Do rejestru zabytków został wpisany późno, bo dopiero w 1983 roku.

2. Stan badań

Stan badań nad obiektem jest skromny i w zdecydowanej większości jest wynikiem badań naukowych prowadzonych przez pracowników Służby Ochrony Zabytków w Przemyślu. Zespół klasztorny oo. Bonifratrów w Przemyślu został ujęty w *Studium historyczno-urbanistycznym Przemyśla* (maszynopis) opracowanym w 1979 roku przez PKZ w Rzeszowie³. Zespół, w skład którego wchodzi obecnie były klasztor oo. Bonifratrów oraz oficyna, jest także odnotowany w aktualnym spisie zabytków pt. *Zabytki architektury i budownictwa w Polsce. Województwo przemyskie*⁴. Najdokładniejsze opracowanie zespołu poklasztornego bonifratrów zostało wykonane w 2002 roku i znajduje się obecnie w Wojewódzkim Oddziale Służby Ochrony Zabytków z siedzibą w Przemyślu. Było sporządzone przez mgr Irenę Zając w ramach

1. Location of the Fatebenefratelli monastery in Przemyśl

At the southern edges of the Old Town in Przemyśl, just by the town walls on the San River, there is former monastic complex of the Fatebenefratelli from the Baroque epoch. Today it is the property of the State Treasury used by the Teacher Training Foreign Language College. Originally the monastery was founded by the non-existent Capmakers' Tower¹, nowadays it is the first historic object at the entrance to the Old Town from Zasanie across the Orłat Przemyskich bridge². The object occupied a spacious lot on the plan of an irregular quadrangle contained between the present-day street of: T. Kościuszko, J. Piłsudski, Mostowa and Ratuszowa. At present the former monastery of the Fatebenefratelli is located at 2 T. Kościuszki Street in Przemyśl. It was entered into the monument register rather late, as it was in 1983.

2. State of research

The state of research on the object is rather modest and to a large extent is a result of the scientific research conducted by the employees of the Monument Protection Service (MPS) in Przemyśl. The monastic complex of the Fatebenefratelli in Przemyśl was mentioned in the *Historical and Urban Study of Przemyśl* (typescript) completed in 1979 by PKZ in Rzeszow³. The complex which currently consists of the former monastery of the Fatebenefratelli and the annexe has also been entered into the current monument register entitled: *Monuments of Building and Architecture in Poland. Przemyśl Voivodeship*⁴. The most thorough study of the former monastic complex of the Fatebenefratelli was made in 2002, and at present is kept at the Voivodeship Unit of the Monument Protection Service with a seat in Przemyśl. It was compiled by mgr

kart ewidencyjnych zabytków architektury i budownictwa prowadzonych przez Ośrodek Dokumentacji Zabytków w Warszawie. Jest to bardzo dobre opracowanie faktograficzne, sporządzone z powodu potrzeb dokumentacyjnych, a także prowadzonego obecnie remontu obiektu⁵.

Klasztor oo. Bonifratrów odnotowany został przez M. Orłowicza w *Ilustrowanym przewodniku po Przemyślu i okolicach* z 1917 roku⁶. Jest uwzględniony także w *Encyklopedii kościelnej*. Skromna nota dotycząca kościoła oraz klasztoru oo. Bonifratrów w Przemyślu znajduje się w opracowaniu J. T. Frazika pt. *Tysiąc lat Przemyśla*, wydanym w Rzeszowie w 1976 roku⁷.

Źródła ikonograficzne to głównie fotografie z przełomu XIX i XX wieku, których odbitki przechowywane są w zbiorach SOZ w Przemyślu, a także w Dziale Historycznym Muzeum Narodowego Ziemi Przemyskiej⁸. Niektóre fotografie były publikowane jako pocztówki z przełomu XIX i XX wieku⁹. Materiały historyczne znajdują się także w Archiwum Diecezji Przemyskiej oraz Państwowym Biurze Notarialnym w Przemyślu¹⁰. Ponadto Archiwum Państwowe w Przemyślu posiada plan miasta Przemyśla z 1831 roku uwzględniający zabudowania poklasztorne oo. Bonifratrów, a także plan katastralny Przemyśla z 1852 roku¹¹.

3. Z kart historii zakonu oo. Bonifratrów

Przybycie bonifratrów do Przemyśla wzmiankował Leopold Hauser, znany badacz dziejów Przemyśla. Po raz pierwszy w literaturze wymienił oo. Bonifratrów, czyli Zakon Braci Miłosierdzia, który został sprowadzony do Przemyśla w 1678 roku przez biskupa przemyskiego Jana Stanisława Zbaskiego. Zakon ten w swej działalności poświęcał się specjalnie prowadzeniu szpitali i aptek. Pisarz Ziemi Przemyskiej Paweł z Burzenina Mniszech wymurował bonifratrom kościół i klasztor ze szpitalem¹².

Było to bardzo ważne wydarzenie, gdyż druga połowa XVII wieku to okres wielkiego upadku miasta, które nagle traci swój wielki blask, znaczenie handlowe i militarne. Po dwóch odpartych atakach – w 1648 roku, gdy oblegali Przemyśl Kozacy Chmielnickiego, a w 1656 roku szwedzki generał Douglas – następuje wielkie pasmo najazdów i grabieży. Już w 1657 roku najazd wojsk Rakoczego zrujnował klasztory znajdujące się poza granicami murów miejskich: klasztor oo. Reformatorów przy Bramie Lwowskiej i ss. Benedyktynek na lewym brzegu Sanu¹³. Lata 70. XVII wieku to czas licznych najazdów tatarskich, w których miasto było palone i rabowane. Zapoczątkowało to upadek miasta, które nie posiadało funduszy na podźwignięcie się z ruiny.

Mimo krytycznej ówczesnej sytuacji ekonomicznej i gospodarczej, w czwartej ćwierci XVII wieku zostały podjęte dwie późnobarokowe inwestycje kościelne: oo. Bonifratrów na prawym nadbrzeżu Sanu i oo. Misjonarzy u stóp Wzgórza Zamkowego¹⁴.

Sprowadzenie oo. Bonifratrów do Przemyśla nastąpiło w 69 lat później niż ich przybycie do Polski. Zakon Braci Miłosierdzia, których popularnie w Polsce nazwano Bonifratrami – od słów *Boni Fratres*, czyli Dobrzy Bra-

Irena Zając for the register cards for monuments of building and architecture completed by the Centre of Monument Documentation in Warszawa. It is a very good factographic study, made to serve documentation purposes as well as the currently conducted renovation of the object⁵.

The Fatebenefratelli monastery was recorded by M. Orłowicz in the *Illustrated guidebook of Przemyśl and its area* in 1917⁶. It was also mentioned in the Church Encyclopedia. A laconic note concerning the church and monastery of the Fatebenefratelli in Przemyśl can be found in the study by J. T. Frazik entitled: *A Thousand Years of Przemyśl*, published in Rzeszow in 1976⁷.

Iconographic sources are mostly photographs from the turn of the 19th and 20th century, copies of which have been stored in the collections of the SOZ in Przemyśl, and in the Historical Department of the National Museum of the Przemyśl Region⁸. Some photographs have been published as postcards from the turn of the 19th and 20th century⁹. Historical materials can also be found in the Archive of the Przemyśl Diocese and the State Notary's Office in Przemyśl¹⁰. Moreover, the State Archive in Przemyśl is in possession of a plan of the city of Przemyśl from 1831 with the buildings of the former Fatebenefratelli monastery marked out, as well as a cadastral plan of Przemyśl from 1852¹¹.

3. From the history of the Fatebenefratelli Order

The arrival of the Fatebenefratelli to Przemyśl was recorded by Leopold Hauser, a renowned researcher of Przemyśl history who, for the first time in literature, mentioned the Fatebenefratelli or the Order of Brothers Hospitallers, who came to Przemyśl in 1678 at the invitation of the Bishop of Przemyśl Jan Stanisław Zbaski. The order has been particularly dedicated to running hospital and pharmacies. The Clerk for the Przemyśl County, Paweł Mniszech from Burzenin had a church and a monastery with a hospital erected for the Fatebenefratelli¹².

It was a very important event, since the second half of the 17th century was a period of a great decline of the city, which suddenly lost its glamour, trade and military significance. After two repelled attacks – in 1648, when Przemyśl was besieged by Khmelnytsky's Cossacks, and in 1656 the Swedish general Douglas – there came a period of violent raids and pillage. Already in 1657, the invasion of Rakoczy troops ruined the monasteries located outside the town defensive walls: the monasteries of the Reformati by the Lviv Gate, and of the Benedictine Sisters on the left bank of the San¹³. The 1670s were a period of numerous Tartar raids during which the city was burnt and stripped of everything. It commenced the decline of the city which did not have sufficient funds to rise from the ruins.

Despite the dramatic financial and economic situation, the fourth quarter of the 17th century witnessed two late-Baroque church undertakings: construction of the Fatebenefratelli monastery on the right bank of the San River and of the Missionary Order at the foot of the Castle Hill¹⁴.

Fatebenefratelli monks came to Przemyśl 69 years after their arrival in Poland. The Order of Brothers Hospitallers, who were commonly known in Poland as 'Boni-

cia – sprowadzony został za sprawą przeora wiedeńskiego konwentu, brata Gabriela. Pełnił on rolę nadwornego lekarza cesarza Franciszka II i słynął z opracowania wielu cennych ksiąg medycznych, receptur i praktyk uzdrawiających, a także z upowszechniania leczenia i zakładania licznych konwentów-szpitali na terenie cesarstwa austriackiego. Do Polski przybył na dwór królewski w sprawie przywrócenia zdrowia królowi Zygmuntowi III Wazie. Wdzięczność społeczności Krakowa za uratowanie życia ciężko choremu królowi, a tym samym za ocalenie kraju przed grożącym mu bezkrólewem i anarchią, krakowscy mieszczaństwo wyrazili poprzez sprowadzenie bonifratrów do Krakowa. Jak tradycja krakowskiego konwentu głosi – zamożny kupiec Walerian Montelupi w 1609 roku zapisał im kamienicę u zbiegu ulic św. św. Jana i Marka, w której znalazły się pomieszczenia konwentu, szpital na 12 łóżek i kościół pod wezwaniem św. Urszuli. Pierwszym przeorem został brat Melchior Bonawentura. W roku 1615 biskup krakowski Piotr Tylicki zatwierdził krakowski konwent jako macierzysty dla bonifratrów w Polsce. Był to pierwszy polski klasztor i szpital oo. Bonifratrów, od którego wzięły się wszystkie domy zakonne oraz szpitale w całej Rzeczypospolitej i na Litwie. Wśród fundatorów znalazły się tak wybitne osoby, jak Mikołaj Zebrzydowski, marszałek wielki koronny, który sprowadził bonifratrów do Zebrzydowic (1611), biskup Abraham Woyna – do Wilna (1635), biskup Tomasz Ujejski – do Warszawy (1649), marszałek wielki koronny Stanisław Herakliusz Lubomirski – do Podegrodzia na Spiszu (1650), król Jan III Sobieski – do Lwowa (1659).

Można przypuszczać, że sprowadzenie oo. Bonifratrów do Przemyśla wiązało się także z potrzebą wzmożonego leczenia w wyniszczonym mieście. Powszechnie wiadome było, że gorliwość i poświęcenie braci w służbie chorym i potrzebującym – bez względu na wyznanie, stan czy pochodzenie – a także ich biegłość zarówno w sztuce medycznej, jak i pielęgowaniu chorych oraz stosowanie najnowszych, nieznanych powszechnie metod leczenia zjednywały im wdzięczność wielu obywateli miast. Tak więc przybycie do Przemyśla zakonu poświęcającego się specjalnie prowadzeniu szpitali wiązać trzeba z pilnymi potrzebami miasta w tym zakresie. Bonifratrzy nieśli pomoc nie tylko ludności cywilnej, zwłaszcza w czasie licznych w XVII wieku epidemii, ale także na polach walk, nierzadkich w tym niespokojnym okresie XVII i XVIII wieku, jak mówi tradycja zakonu – nierzadko życiem przyplacając swą ofiarność.

4. Historia zespołu poklasztornego oo. Bonifratrów w Przemyślu

Po przybyciu do Przemyśla w 1678 roku ojcowie Bonifratrzy zajęli teren po prawej stronie Sanu, mieszczący się w obrębie murów miejskich, po przeciwnej stronie rzeki w stosunku do klasztoru przybyłych ponad pół wieku wcześniej sióstr Benedyktynek. Ufundowany został dla nich przez Pawła z Burzenina Mniszcha murewany klasztor i niewielki kościół.

Kościół oo. Bonifratrów został posadowiony w miejscu, gdzie dziś rozciąga się skwer z pomnikiem Mickie-

fratry’ – from the words “Boni Fratres” that is ‘Do-good Brothers’ – came to Poland because of the prior of the monastery in Vienna, brother Gabriel. He was a court physician of the Emperor Francis II and was famous for compiling many valuable medical volumes, recipes and healing methods, as well as for popularising medicine and establishing numerous monasteries – hospital in the lands of the Austrian Empire. He arrived at the royal court in Poland to restore the King Zygmunt III Vasa to health. The local community of the city of Krakow were grateful to him for saving the life of the seriously ill King, and thus saving the country from the threat of possible interregnum and anarchy, and Krakow burghesses expressed their gratitude by bringing the Fatebenefratelli order to Krakow. As the tradition of the Krakow monastery has it – in 1609 a wealthy merchant Walerian Montelupi bequeathed a tenement house located at the junction of św. Jana and Marka streets to them, in which there were rooms for brothers, a hospital for 12 beds and a church dedicated to St. Ursula. Its first prior was brother Melchior Bonawentura. In 1615, the Bishop of Krakow, Piotr Tylicki confirmed the monastery in Krakow as the parent house for the Fatebenefratelli in Poland. It was the first Polish monastery and hospital of the Fatebenefratelli, from which stemmed all the monastic house and hospitals of the order in Poland and Lithuania. Among their founders were such eminent personages as Mikołaj Zebrzydowski, Grand Marshal of the Crown, who brought the Fatebenefratelli to Zebrzydowice (1611), bishop Abraham Woyna – to Vilnius (1635), bishop Tomasz Ujejski – to Warszawa (1649), Grand Marshal of the Crown Stanisław Herakliusz Lubomirski – to Podegrodzie in Spisz (1650), and King Jan III Sobieski – to Lviv (1659).

It can be surmised that bringing the Fatebenefratelli order to Przemyśl was also connected with the increased demand for health care services in the ruined city. It was common knowledge that eagerness and dedication of the brothers to the sick and the needy – regardless of their religion, status or descent – as well as their proficiency at medical skills, taking care of the sick and applying the most recent, not commonly known methods of treatment earned them the gratitude of numerous citizens. Therefore, the arrival in Przemyśl of the order so dedicated to running hospitals has to be associated with the urgent needs of the city in this respect. The Fatebenefratelli did not only help civilians, particularly during epidemics so commonly occurring in the 17th century, but also on battlefields so frequent in this turbulent period of the 17th and 18th century; as the tradition of the order has it – frequently paying for their devotion with their lives.

4. History of the former monastic complex of the Fatebenefratelli in Przemyśl

After their arrival in Przemyśl in 1678, the Fatebenefratelli Fathers took possession of the land on the right bank of the San, located within the town defensive walls, on the opposite side of the river to the Benedictine nuns who arrived over half a century earlier. A masonry monastery and a small church for them were founded by Paweł Mniszech from Burzenin.

wicza (w pobliżu kamienicy przy Rynku 26)¹⁵. Była to budowla jednonawowa, z węższym prezbiterium, orientowana. Obecnie nie istnieje, zaś w miejscu pierwotnego posadowienia nie została zamieszczona żadna tablica informacyjna.

Klasztor również związany jest z fundacją Pawła z Burzenina Mniszcha i jego powstanie także datowane jest na 1678 rok. Został zlokalizowany poniżej kościoła jako budowla najbardziej eksponowana nad brzegiem rzeki. Już wówczas był to budynek wolnostojący, założony na planie prostokąta, dwupiętrowy i dwuskrzydłowy. Obiekt zachował się do dziś.

Kasata zakonu Bonifratrów przypadła na rok 1787 r., na mocy dekretu cesarskiego. Przyniosła rozbiórkę kościoła, którą przeprowadzono na początku XIX wieku. W 1817 roku klasztor oo. Bonifratrów został przeznaczony na siedzibę c.k. starostwa (cyркулу)¹⁶. Natomiast w 1833 roku przeprowadzono gruntowny remont dostosowujący go do tejże funkcji publicznego urzędu. Około 1890 roku przeprowadzono generalny remont, ale „jeszcze w tym samym roku prasa pisała o złym stanie budynku – zawilgoconym parterze, jedynej zniszczonej klatce schodowej, zużytej stolarce”¹⁷. Było to przyczyną nowego remontu i rozbudowy, w wyniku której klasztor uzyskał plan o kształcie litery „F”; dobudowano także skrzydło północne, nadbudowano nad całością II piętro, do wnętrza wprowadzono dwie klatki schodowe, z tym że jedną w dobudówce od strony wschodniej. Wymieniono także stolarkę i posadzki, zmieniono również wystrój elewacji, przez co zatraciły one częściowo swój pierwotny, późnobarokowy charakter. Uporządkowano także obejście klasztoru; w miejscu pierwotnych murowanych budynków gospodarczych i stajni mieszczących się na tyłach klasztoru wzniesiono parterową oficynę założoną na planie litery „L”.

W takiej formie architektonicznej przetrwał zespół poklasztorny oo. Bonifratrów aż do II wojny światowej, mieszcząc urząd starostwa. Po II wojnie światowej nadal pełnił funkcje biurowe, w ramach mieszczącego się tutaj Prezydium Powiatowej Rady Narodowej. W latach od 1975 do 1990 użytkownikiem był Wojewódzki Komitet PZPR. Po likwidacji instytucji, w 1990 roku budynek został przystosowany do funkcji oświatowych; od 1991 roku aż do dziś w obiekcie funkcjonuje Nauczycielskie Kolegium Języków Obcych. Ponadto mieszczą się tu inne instytucje i stowarzyszenia wspierające nauczanie języków obcych w Przemyślu, tj. Biblioteka Austriacka, czy od 2002 roku przemyski oddział Polskiego Stowarzyszenia Nauczycieli Języka Niemieckiego, będącego organizacją skupiającą germanistów pracujących w oświacie.

5. Opis zachowanego zespołu poklasztornego oo. Bonifratrów w Przemyślu

Obecny budynek założony jest na planie litery „F”, złożonej z wydłużonego i obszernego prostokąta, do którego od wschodu dochodzą dwa niewielkie ryzality. Pierwotnie plan był założony na rzucie prostokąta, był symetryczny, a na osi usytuowana była obszerna sieć. Po obu jej bokach znajdowały się pomieszczenia ułożone

The church of the Fatebenefratelli was founded on the site where today there is a square with a monument dedicated to A. Mickiewicz (in the vicinity of the tenement house at Rynek 26)¹⁵. It was an oriented one-nave building, with a narrower chancel, which no longer exists, and no information board has been put up on the site where it had been originally erected.

The monastery was also founded by Paweł Mniszech from Burzenin, and its construction dates back to 1678. It was located below the church as the building most exposed on the river bank. Even then it was a detached building, laid out on the plan of a rectangle, with two storeys and two wings. The object has been preserved until today.

The dissolution of the Fatebenefratelli order took place in 1787, by an imperial decree. It resulted in demolition of the church carried out at the beginning of the 19th century. In 1817, the monastery of the Fatebenefratelli became a seat of the k.u.k. starost (circuit)¹⁶. In 1833, a thorough renovation was carried out in order to adapt it to serve the function of a public office. About 1890, a complete refurbishment was carried out, but “in the very same year the press reported a very bad condition of the building – damp ground floor, the sole ruined staircase, worn out joinery”¹⁷. That was the reason for yet another renovation and extension as a result of which the monastery was laid on the “F”-shape plan; a north wing was added and the second storey over the whole, two staircases were introduced into the interior, one of which was in an extension on the east side. Joinery and floors were also replaced, as well as the decoration of elevations, due to which they partially lost their original late-Baroque character. The monastery yard was also tidied up; on the site of original masonry utility buildings and stables located at the back of the monastery a ground-floor annexe laid out on the “L”-shape plan was erected.

In such an architectonic form the former monastery complex of the Fatebenefratelli survived until World War II, housing the office of a starost. After World War II it still served office functions as it housed the Presidium of the County National Council. In the years from 1975 to 1990, it was used by the Voivodeship Committee of the PZPR (Polish United Workers' Party). After the institution ceased to exist, in 1990 the building was adapted for educational functions; since 1991 until today the Teacher Training Foreign Language College (NKJO) has functioned in the object. Moreover, other units and associations that support teaching of foreign languages in Przemyśl are also housed here e.g. the Austrian Library or, since 2002, the Przemyśl branch of the Polish Association of German Language Teachers which is an organisation gathering teachers of German, working in the education sector.

5. The description of the preserved complex of the former Fatebenefratelli monastery in Przemyśl

The present-day building was laid out on the “F”-shaped plan, consisting of an elongated and spacious rectangle to which two small risalits are adjoined on the east side. According to the original idea it was laid out on the plan of a rectangle, was symmetrical with a spacious entrance hall situated on the axis, on both sides of which

w dwa trakty. Obecnie, po licznych przebudowach, budynek zmienił swój rzut, ale nadal zachował się na osi, zaś jedynie prawe skrzydło posiada dawny symetryczny charakter i układ dwutraktowy. Skrzydło po lewej stronie osi zostało zniekształcone dobudowanym w końcu XIX wieku nowym skrzydłem jednatraktowym, aczkolwiek można dopatrzeć się w jego rzucie dawnego dwutraktowego układu o symetrycznym układzie pomieszczeń względem prawego skrzydła.

Budynek poklasztorny oo. Bonifratrów jest obecnie trzykondygnacyjny. Założony jest na fundamentach z kamienia, zaś partie murów zbudowane są z cegły. Jest to budynek podpiwniczony, z zachowanymi piwnicami sklepionymi kolebkowo i kolebkowo z lunetami. W dobudowanym w końcu XIX wieku skrzydle północnym piwnice zachowały miejscami sklepienia odcinkowe. W parterze obiektu zachowały się sklepienia krzyżowe, zaś w holach i na klatkach schodowych – krzyżowe oraz odcinkowe. Na piętrach założone są sklepienia płaskie z podsufitką. Budynek zwieńczony jest więźbą dachową drewnianą i nakryty jest dachem łamanym, obecnie obitym blachą.

Wnętrze budynku zachowało pierwotny układ w starej części obiektu od strony frontu. Układ pomieszczeń i ich niezmienny charakter wyznaczyły sklepienia poszczególnych traktów. Zachowała się dzięki temu czytelność pierwotnych funkcji poszczególnych pomieszczeń, która w pierwszej chwili zdaje się zupełnie zniekształcona. Zachowane wyposażenie pochodzi z okresu przebudowy XIX i XX wieku, m.in. stolarka drzwiowa i okienna, drewniane klatki schodowe z balustradami.

Elewacje budynku frontowego zachowały dawny charakter architektury klasycystyczno-późnobarokowej. Fasada jest tynkowana, trzykondygnacyjna, 9-osiowa, symetryczna, z dwoma płytkimi ryzalitami po bokach i częścią środkową ujętą w płaski ryzalit. Fasada w części parteru jest boniowana w poziome pasy, zaś w wyższych partiach boniowane są jedynie pilastry na bokach ryzalitów. Wszystkie okna ujęte są w historyzujące obramienia, zróżnicowane w zależności od kondygnacji. W elewacji frontowej podkreślone jest piano nobile na I piętrze.

6. Wnioski

Z przedstawionego stanu badań i wniosków wynikających z zachowanej architektury wynika, że dawny klasztor oo. Bonifratrów został przystosowany do późniejszych funkcji obiektu użyteczności publicznej – najpierw biurowej, a następnie oświatowej – bez zbytecznego bacznie na zachowanie zabytkowych partii obiektu. Ciągi zabytkowych sklepień uniemożliwiły całkowite zatarcie pierwotnych pomieszczeń. Jednakże układ wnętrza został zniekształcony przez późniejsze przebudowy, zmieniające pierwotny charakter klasztoru. Tylko nielicznym z nich można dziś przypisać dawne klasztorne funkcje, np. dawny refektarz oo. Bonifratrów to dzisiejsza biblioteka NKJO, na co zwróciła uwagę Irena Zając. Z relikwów XVIII wieku wymienić należy zachowany osiemnastowieczny kominek znajdujący się w pomieszczeniu od strony wschodniej.

there were rooms arranged in two sections. Nowadays, after numerous alterations the building changed its plan, but it still retained the entrance hall on the axis, and only its right wing displays the old symmetrical character and the two-section layout. The wing on the left side of the axis was distorted by a new one-section wing added towards the end of the 19th century; although one could find in its plan the former two-section pattern with symmetrical layout of rooms in relation to the right wing.

The building of the former monastery of the Fatebenefratelli currently has three storeys. It was laid on stone foundations, while parts of the walls were built from brick. It is a building with preserved cellars covered with barrel vaults and barrel vaults with lunettes. In the north wing, added at the end of the 19th century, segmental barrel vaults have been preserved in some places in the cellars. Groin vaults have been preserved on the ground floor of the object, while groin and segmental vaults have been preserved in the staircases. Upper storeys were provided with flat vaults with soffits. The building was topped with timber rafter framing and covered with a hip roof, currently made of metal sheets.

The interior of the building preserved its original layout in the old section of the object at the front. The layout of the rooms and their unaltered character was determined by the vaults of particular sections. Because of that the legibility of the original functions of particular rooms, which at first seemed completely distorted, has been preserved. The preserved furnishings come from the renovation period in the 19th and 20th century, e.g.: door and window frames, wooden staircases with balustrades)

Elevations of the front building preserved the old character of the classicist – late-Baroque architecture. The facade is covered with plaster, has three storeys and 9 axes, is symmetrical with two shallow risalits on the sides and the middle section encompassed in a flat risalit. In its ground floor part the facade is rusticated with horizontal stripes, while on upper storeys – the pilasters on the sides of the risalits are rusticated. All the windows are surrounded with historicising frames, varying on each storey. Piano nobile on the 1st floor is emphasised in the front elevation.

6. Conclusions

From the presented state of research and conclusions drawn from the preserved architecture, it appears that the former monastery of the Fatebenefratelli was adapted to serve later functions of a public utility object – firstly as an office, and then as an educational institution – without paying too much attention to the preservation of historic parts of the object. Stretches of historic vaults prevented traces of the original rooms from being completely erased. However, the interior layout was distorted by later alterations which changed the character of the original monastery. Today only few interiors can be attributed their former monastic functions, e.g.: the old refectory of the Fatebenefratelli is today the Library of the NKJO, which was pointed out by Irena Zając. The preserved 18th-century fireplace situated in the room on the east side is worth mentioning among the relics from the 18th century.

Nie wiemy, jak wyglądało leczenie prowadzone w Przemyślu ani tutejszy szpital ojców Bonifratrów. Nie znamy także zabudowań łazienek – możemy jedynie domyślać się, że nie przetrwały one z uwagi na to, że były drewniane.

Zdecydowana większość wyposażenia i detali architektonicznych to efekt XIX-wiecznego remontu: klatki schodowe z końca XIX wieku z ozdobnymi ażurowymi balustradami, stolarka, posadzki taflowe z bordiurą wzdłuż ścian, obramienia okien, zwłaszcza I piętra, z trójkątnymi tympanami w partiami na konsolkach. Niestety, dotychczasowe badania nie wykazały istnienia śladów jakiegokolwiek historycznej polichromii.

Wydaje się, że pierwotna funkcja budynku powinna być zasygnalizowana w obiekcie poklasztorowym przez odtworzenie choćby jednego wnętrza historycznego, zamieszczenie tablicy z informacją o historii zabytku czy próbę pokazania, jak mogła wyglądać klasztorna apteka bonifratrów. Powinno być opracowane studium historyczne ich praktyki leczniczej, a zarys aptekarskiej działalności powinien znaleźć miejsce w obecnym obiekcie, chociażby poprzez odtworzenie jednego wnętrza na podstawie danych z innych klasztorów oo. Bonifratrów w Polsce. Jest to tym ważniejsze, że jest to dziedzina mało znana ogółowi społeczeństwa; obecnie w obiekcie poklasztorowym mieści się placówka oświatowa, nie dysponująca żadnymi informacjami historycznymi dotyczącymi pierwotnej funkcji obiektu. W związku z tym proponuję, aby jedno lub dwa pomieszczenia na parterze przeznaczyć na historyczne wnętrza związane z tradycyjną pracą oo. Bonifratrów.

We do not know what medical treatment was applied in Przemyśl or what the local hospital of the Fatebenefratelli looked like. We do not know how bathrooms were furnished either – we can only guess that they did not survive as they had been made from wood.

A vast majority of furnishings and architectonic details are the result of the 19th century renovation: staircases from the end of the 19th century with ornamental openwork balustrades, joinery, tile floors with a border along the walls, window frames, especially on the first floor, with triangular tympans supported on consoles. Unfortunately, the research conducted so far has revealed no existing traces of any historic polychrome.

It seems that the original function of the building should be indicated in a former monastic object by recreating at least one historic interior, placing a board with information concerning the history of the monument, or an attempt at showing what the monastery pharmacy of the Fatebenefratelli might have looked like. A historic study of their medical practice should be compiled, and an outline of their pharmaceutical activity should find a place in the current object if only by recreating one interior on the basis of data collected from other monasteries of the Fatebenefratelli in Poland. It is even more important because it refers to a domain of which so little is known by the general public; at present, the former monastic building houses an educational institution which has no historical information concerning the original function of the object. Therefore, I would like to suggest that a room or two on the ground floor should be assigned for recreating the historic interiors associated with the traditional occupation of the Fatebenefratelli.

- ¹ Plan Starego Miasta wraz z murami obronnymi wykonał R. Haliński; przechowywany jest w zbiorach Działu Historycznego Muzeum Narodowego Ziemi Przemyskiej.
- ² Rzut poziomy Starego Miasta, w: Kryciński St., *Przemyśl i Pogórze Przemyskie*, Pruszków – Olszanica 1997, s. 69.
- ³ *Studium historyczno-urbanistyczne Przemyśla*, PKZ Rzeszów 1979 (maszynopis w zbiorach SOZ w Przemyślu).
- ⁴ Wlazło W., *Zabytki architektury i budownictwa w Polsce. Województwo przemyskie*, Warszawa 1998, t. 33, s. 229.
- ⁵ Zajac I., *Klasztor Bonifratrów*, karta ewidencji zabytków architektury i budownictwa (maszynopis przechowywany w SOZ w Przemyślu).
- ⁶ Orłowicz M., *Ilustrowany przewodnik po Przemyślu i okolicach*, Przemyśl 1917.
- ⁷ Frazik J.T., *Tysiąc lat Przemyśla. Zarys historyczny*, Rzeszów 1976, cz. I, s. 468-469.
- ⁸ Fotografia autorstwa Władysława Szulca z przedstawieniem widoku Przemyśla z ok. 1900 roku w zbiorach Działu Historycznego Muzeum Narodowego Ziemi Przemyskiej.
- ⁹ Widokówka pt. „Pozdrowienie z Przemyśla” („Grüsse aus Przemyśl”) z widokiem ulicy Kościuszki przed 1907 r., pochodząca

ze zbiorów Działu Historycznego Muzeum Narodowego Ziemi Przemyskiej.

- ¹⁰ Przytaczam dane zawarte w dokumentacji dotyczącej rewalizacji obiektu oo. Bonifratrów znajdującej się w SOZ w Przemyślu: „lwh 201, liczba konskrypcyjna 60 i 60a, liczba katastralna 262/1, 262/2 – parcela budowlana 55 – ogród, 2702/3 – plac”.
- ¹¹ Oba plany znajdują się w Archiwum Państwowym w Przemyślu, w Dziale Kartograficznym.
- ¹² Hauser L., *Monografia miasta Przemyśla*, Przemyśl 1883.
- ¹³ Stojak G. *Swojskość architektury przemyskiego baroku*, referat wygłoszony i złożony do druku w Stowarzyszeniu Historyków Sztuki, Oddz. Krakowski.
- ¹⁴ Frazik J.T., *Tysiąc lat Przemyśla. Zarys historyczny*, Rzeszów 1976, cz. I, s. 468.
- ¹⁵ Frazik J.T., *Tysiąc lat...*, cz. I, s. 468-469.
- ¹⁶ Zajac I., *Klasztor Bonifratrów*, karta ewidencji zabytków architektury i budownictwa, (maszynopis przechowywany w SOZ w Przemyślu).
- ¹⁷ Tamże, s. 2.

Streszczenie

Na południowych krańcach Starówki Przemyśla, tuż przy murach miejskich nad Sanem, znajduje się zespół poklasztorny oo. Bonifratrów z epoki baroku. Dziś jest to własność Skarbu Państwa użytkowana przez Nauczycielskie Kolegium Języków Obcych. Pierwotnie posadowiony był przy nieistniejącej dziś Baszcie Czapniczej, obecnie jest pierwszym obiektem zabytkowym przy wjeździe do Starówki z Zasania przez most im. Orłąt Przemyskich. Obiekt zajmował obszerną kwatere na rzucie nieregularnego czworokąta zawartego pomiędzy dzisiejszymi ulicami T. Kościuszki, J. Piłsudskiego, Mostową i Ratuszową. Obecnie dawny klasztor oo. Bonifratrów mieści się przy ul. T. Kościuszki 2 w Przemyślu. Do rejestru zabytków został wpisany późno, dopiero w 1983 roku.

Do dziś zachowana jest dobrze bryła architektoniczna obiektu, z artykulacją i podziałami fasad, detalami i odwzorowaną kolorystyką. Niestety nie zachowały się ogrody oo. Bonifratrów, ani też nie jest podkreślona pierwotna funkcja obiektu i jej apteczny charakter pomieszczeń przyziemia. A szkoda.

Abstract

At the southern edges of the Old Town in Przemyśl, just by the town walls on the San River, there is former monastic complex of the Fatebenefratelli from the Baroque epoch. Today it is the property of the State Treasury used by the Foreign Language Teacher Training College. Originally the monastery was founded by the non-existent Capmakers' Tower, nowadays it is the first historic object at the entrance to the Old Town from Zasanie across the Orłąt Przemyskich bridge. The object occupied a spacious lot on the plan of an irregular quadrangle contained between the present-day streets of: T. Kościuszko, J. Piłsudski, Mostowa and Ratuszowa. At present the former monastery of the Fatebenefratelli is located at 2 T. Kościuszki Street in Przemyśl. It was entered into the monument register rather late, as it was in 1983.

The architectonic mass of the object has been well preserved until today, with its articulation and division of facades, details and reproduced colour scheme. Unfortunately, the gardens of the Fatebenefratelli have not been preserved, or the original function of the object and the pharmacy character of the rooms in its basement have not been emphasised. More is the pity.